
Aleksander Pusjkins duell – biografiske og medisinske aspekter

MEDISIN OG LITTERATUR

JON-MAGNUS TANGEN

Medisinsk klinikk
Ullevål sykehus
0407 Oslo

Aleksander Pusjkin (1799 – 1837) døde 46 timer etter å ha blitt såret av en pistolkule under en duell. Kula trengte gjennom høyre os iliaca, fortsatte gjennom nedre del av bukhulen og knuste høyre del av os sacrum. I artikkelen presenteres historien som førte til duellen og det medisinske forløpet etterpå. Artikkelen gjengir diskusjonen i russisk fagpresse vedrørende behandlingsmuligheter på den tiden duellen ble utkjempet og i moderne tid. Pusjkins død skyldtes peritonitt. Bare moderne abdominalkirurgi og ortopedisk kirurgi kombinert med antibiotikabehandling kunne ha reddet dikterens liv.

Aleksander Sergeevitsj Pusjkin (1799 – 1837). Oljemaleri av V.A. Tropin 1827 (8)

Aleksander Pusjkin (1799 – 1837) har en helt spesiell plass i russisk kultur. Han regnes som selve grunnleggeren av russisk litteratur – den første som viste hvilket potensial russisk har som litterært uttrykksmiddel. Pusjkin skrev både lyrikk, drama og prosa, og uansett sjanger er stilen alltid elegant, åndfull og uanstrengt. Pusjkins verker er folkeeie i dagens Russland, og hans popularitet er nå kanskje større enn noen gang. Pusjkins diktning er imidlertid sterkt rotfestet i den russiske virkeligheten og vanskelig å oversette. Hans bøker har derfor ikke nådd tilsvarende popularitet utenfor Russland. Mest kjent i utlandet er kanskje *Eugen Onegin* – en roman i vers, som forfatteren kalte det, og dramaet *Boris Godunov*, som også er skrevet i bunden form. Disse to verkene finnes begge i nynorsk oversettelse, glitrende utført av Olav Rytter (1, 2).

Pusjkins fargerike livshistorie er vel kjent blant russerne. Allerede som gymnasiast fikk han trykt dikt som høstet kritikerros. Etter gymnastiden fikk han en behagelig jobb i utenriksdepartementet, der det var rikelig med fritid både til fornøyer og litterær aktivitet. Noen av hans dikt ble av myndighetene betraktet som politisk opprørske, og dikteren ble derfor i 1820 beordret til tjeneste langt vekk fra St. Petersburg.

Pusjkin tjenestegjorde først tre år i Kishinèv i Moldovia og så et år i Odessa i det nåværende Ukraina. Deretter fulgte ytterligere to år under overvåking på familiegodset Mikhajlovskoje nær byen Pskov i den vestlige del av Russland. I 1926 ble eksilforordningen opphevet, men dikteren var hele resten av sitt liv under kontroll av tsarens politi. Det var også politimyndighetene som i praksis ble sensurinstans for hans verker (3).

Det er knyttet mange historier og anekdoter til Pusjkins livshistorie, særlig når det gjelder tiden i eksil. Det er imidlertid den siste begivenheten i dikterens liv, duellen som førte til hans død, som særlig har opptatt russerne.

Det har vært lansert en rekke teorier om bakgrunnen til denne duellen. Blant annet har det vært hevdet at det dreide seg om en konspirasjon iscenesatt av tsaren for å bli kvitt en politisk farlig person. En annen teori er at Pusjkin selv søkte døden på grunn av synkende popularitet, økonomiske problemer og et ulykkelig ekteskap. Den siste tilveksten til litteraturen på dette området er boken *Pusjkins duell*, skrevet av professor Skrynnikov ved universitetet i St. Petersburg (4). Med støtte blant annet i et stort brevmateriale gir han en levende skildring av de biografiske og psykologiske sidene av dette dramaet.

Historien har også en medisinsk side. Pusjkin levde i 46 timer etter at han i duellen ble truffet av en pistolkule. I ettertiden er det spekulert på om en mer resolutt medisinsk behandling kunne ha reddet hans liv. I denne artikkelen skal vi se nærmere både på historien som førte til duellen og de medisinske aspektene ved dette dramaet.

Historien bak duellen

Ifølge professor Skrynnikov var duellen først og fremst en følge av et erotisk og psykologisk maktspill mellom de personene som direkte var involvert i dramaet, og ikke resultat av et komplott eller grunnet i depresjon hos dikteren selv. En del av bakgrunnen lå i de spesielle forholdene i Pusjkins ekteskap. Pusjkin giftet seg i 1932 med den 12 år yngre Natalia Gontsjarova. Ekteparet fikk fire barn. Sammen med familien i St. Petersburg bodde Natalias to eldre søstre Katerina og Aleksandra.

Natalia Nikolaevna Pusjkina. Akvarell av B.I. Gao 1842 – 1843 (8)

Natalia var en stor skjønnhet, og ble av mange kaldt for Russlands vakreste kvinne. Hun ble snart midtpunktet ved de mange festlige sammenkomstene ved tsarens hoff, alltid omgitt av ivrige, unge kavalierer. En tid gjorde også selveste tsaren kur til henne. Natalia elsket hofflivet, men Pusjkin selv følte seg tilsidesatt i disse omgivelsene og foretrakk samvær med nære venner. Natalia deltok derfor ofte i hofflivet uten sin mann, med søstrene som anstand.

Etter hvert fikk Natalia en stadig mer pågående tilbøder i den franske offiseren Georges Dantès. Han var jevn gammel med Natalia og hadde kommet til Russland for å gjøre karriere i tsarens garde. Dantès hadde en mektig venn og

beskytter i den nederlandske ambassadøren Louis Heeckeren, og de to bodde sammen i ambassadeboligen. Etter en tid fikk Dantès til og med status som ambassadørens adoptivsonn, til tross for at hans far levde i beste velgående i Frankrike. Dantès likte å skryte av sine kvinneerobringer, men det ble hvisket om at dette bare var et spill for å avverge spekulasjoner om et homofilt forhold mellom ambassadøren og hans adoptivsonn.

Georges Dantès. Graving av en ukjent kunstner fra 1830-årene (9)

Da han begynte å gjøre kur til Natalia Pusjkin, var det mange som antok at dette var et ledd i den samme taktikken. Imidlertid viser brevvekslingen mellom Dantès og Heeckeren, som nylig er offentliggjort, at han virkelig var forelsket i Natalia Pusjkin, ja nærmest besatt av henne. Samtidig er det også rikelig med ømme erklæringer mellom ambassadøren og adoptivsønnen i brevene. Natalia viste at hun satte pris på den unge mannens oppvarting. Deres flørt ble snart et samtaleemne i vide kretser, og det satte også preg på forholdet mellom Pusjkin og hans unge hustru.

Saken tok en ny vending da Pusjkin i posten mottok et «diplom» fra «Hanreienes forening», der han i høytidelige vendinger ble utnevnt til «Ridder av hanreienes orden». I tillegg mottok åtte kjente personer i St. Petersburg en kopi av «diplomet». Senere forskning har sannsynliggjort at «diplomet» var forfattet av en gruppe unge, spøkefulle adelsmenn. Pusjkin antok imidlertid at det var ambassadøren og han adoptivsønn som stod bak og utfordret Dantès til duell. Den nederlandske ambassadøren utviste nå en stor diplomatisk aktivitet. Han hevdet at Dantès i virkeligheten var forelsket i Natalias søster Katerina og ønsket å gifte seg med henne. Selv om det var klart at dette bare var et spill for å unngå duellen, kom ekteskapet virkelig i stand, ikke minst fordi Katerina selv så en sjanse til å bli godt gift. Duellen ble dermed avlyst.

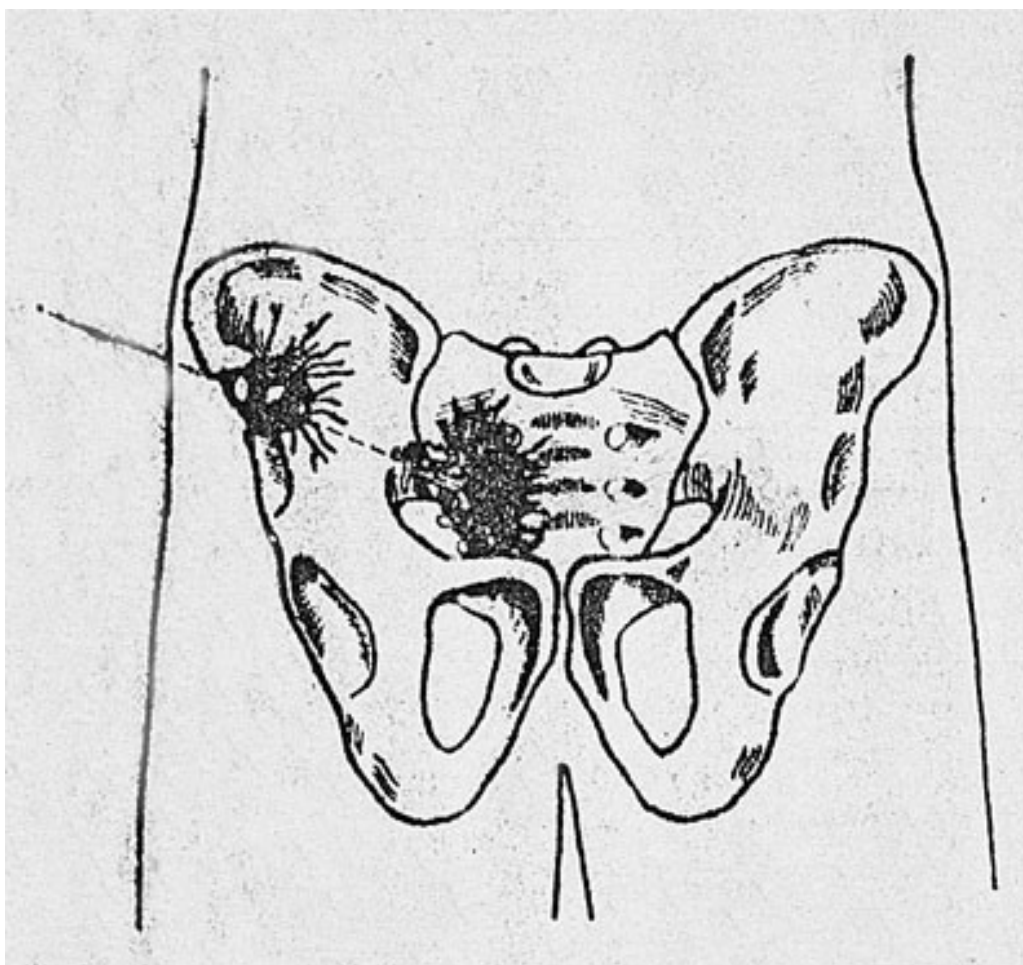
Dantès var nå blitt Natalias svoger, men fortsatte å sende henne lengselsfulle blikk. I tillegg oppstod det sterke rykter om et intimt forhold mellom Pusjkin og Natalias søster Aleksandra. Det var klart at disse ryktene, som var fullstendig ubegrunnet, var satt ut av Heeckeren som hevn mot Pusjkin. I denne forgiftede atmosfæren sendte Pusjkin et harmdirrende brev til den nederlandske ambassadøren. I brevet kommer han ikke inn på de sjofle ryktene, men konsentrere seg om Dantès. Brevet ble avsluttet slik: «Jeg kan ikke tillate at Deres såkalte sønn etter sin nederdrectige opptreden våger å snakke til min hustru – og enda mindre at han gjør kur til henne med grove kaserneuttrykk – samtidig som han gir inntrykk av hengivenhet og ulykkelig kjærlighet, mens han i virkeligheten bare er en feiging og en skurk» (oversatt av artikkelforfatteren). Som offiser hadde Dantès etter dette ingen annen utvei enn å utfordre Pusjkin til duell.

Duellen

Duellen fant sted om ettermiddagen 27. januar 1837 ved det lille stedet Tsjèrnaja Retsjka (den svarte elven), åtte kilometer fra sentrum av St. Petersburg. Det var 16 kuldegrader, det blåste en iskald vind og det hadde begynt å mørkne. På signal fra sekundantene gikk de to duellantene mot hverandre til to markeringer som var satt opp med seks meters avstand. Dantès skjøt allerede mens han var på vei mot markeringen og kulen rammet Pusjkin i høyre side. Pusjkin falt om og ble liggende urørlig en tid. Deretter kom han til bevissthet og klarte å avfyre sitt skudd liggende på bakken. Skuddet streifet så vidt Dantès høyre hånd. Sekundantene erklærte dermed duellen for avsluttet.

Medisinsk forløp

Pusjkin ble fraktet hjem i slede av sin sekundant. Han blødde kraftig fra skuddsåret og klaget over store smerter i magen og ryggen. Periodevis var han bevisstløs. Det ble ikke gitt noen form for førstehjelp. Hjemme ble Pusjkin lagt på divanen i sitt arbeidsværelse. Han var da fullt bevisst og hjalp til med å kle seg om og forbinde såret. Senere på kvelden ble han tilsett av i alt seks leger. Den mest prominente av dem var tsarens livlege Nikolai Arendt. Han hadde tjenestegjort som feltlege i hele 34 slag og trefninger. På grunnlag av blodmengden på klærne ble blodtapet anslått til omtrent halvannen liter. Såret ble inspisert og sondert. Kulen hadde gått inn i øvre del av høyre os iliaca på skrå i retning bakover og nedover (fig 1) (5). Det ble trukket ut tøyrester og beinfragmenter fra skuddkanalen. Det var ingen tegn til fri luft, feces- eller urinutsondring i kanalen (5, 6).

Figur 1 Aleksander Pusjkins skuddskade. Kulebanen går igjennom høyre os iliaca, nedre del av bukhulen og gjennom høyre del av os sacrum som blir sprengt i fragmenter (5)

Pasienten ble behandlet med klyster, kalde omslag over abdomen, kaldt drikke og blodigler. På direkte spørsmål fra Pusjkin opplyste Arendt at såret var dødelig. Pasienten var det første døgnet helt våken og klar. Periodevis hadde han store smerter, men de ble til en viss grad lindret av opiumsdråper. Pusjkin tok nå farvel med sin familie og sine venner. Ut på natten kom det bud fra

tsaren om at han ville ta seg av Pusjkins nærmeste familie økonomisk og på andre måter om dikteren skulle gå bort. Neste dag forverret tilstanden seg. Abdomen ble utspilt, kroppstemperaturen steg og pulsen økte. Etter hvert ble pusten tyngre og ansiktsuttrykket forandret seg. Pusjkin døde 29. januar 1837 ca. kl 14.

Om kvelden samme dag ble han obdusert av sin venn dr. Vladimir Dal (som senere ble kjent som ordbokforfatter) på et bord satt opp i forgangen til leiligheten. Obduksjonsrapporten er senere publisert (7). Obdusenten fant at kulen hadde gått på skrå gjennom den nedre del av bukhulen og bekkenet og deretter knust den høyre del av os sacrum. Kulen ble ikke funnet, men det ble antatt at den hadde gått inn i setemuskulaturen. Blodmengden i bukhulen ble anslått til en halv liter. Det var generell tarminflammasjon, men ingen tegn til perforasjon. Både i bukhulen og i bekkenet var det en rekke små beinfragmenter. Det ble ikke funnet tegn til skade av store blodårer. Det ble konkludert med at peritonitt var den mest sannsynlige dødsårsaken.

Medisinsk etterspill

Etter Pusjkins død ble det fra tid til annen spekulert på om en mer aktiv medisinsk eller kirurgisk behandling kunne ha reddet dikterens liv. Det ble derfor nedsatt en medisinsk kommisjon for å utrede dette spørsmålet nesten 100 år senere (6). Kommisjonen ble ledet av Nikolai Arendts sønnesønn, nevrokirurgen A. Arendt, og den la frem sin konklusjon på hundreårsdagen for duellen 27. januar 1937. Kommisjonen påpekte at det ikke ble gitt noen form for førstehjelp på stedet. Forbinding av såret og oppstart av smertestillende behandling skjedde først mer enn to timer etter at skuddet falt. Videre bemerket kommisjonen at pasienten burde ha vært behandlet i sykehus og ikke hjemme i arbeidsværelset. Den konkluderte imidlertid med at den tidens leger ikke hadde noen effektiv behandling mot den tilstanden som forelå. Den fremholdt at selv med de behandlingsmulighetene som stod til rådighet i 1937, ville risikoen for et dødelig utfall være betydelig.

Den samme konklusjonen kom akademimedlem B.V. Petrovskij til i en artikkel i 1983 (5). Med bakgrunn i erfaringer fra den annen verdenskrig og senere krigshandlinger angir han at det er rikelig dokumentasjon for at løse fragmenter med spongiøst beinvev i bukhulen kan forårsake peritonitt. Han angir at en slik skuddskade som Pusjkin hadde, så raskt som mulig bør behandles med omfattede abdominalkirurgi og ortopedisk kirurgi, kombinert med antibiotikabehandling. Forfatteren anslo Pusjkins sjanse for å overleve til omtrent 70 % om duellen hadde foregått i 1983 og dikteren raskt hadde fått optimal moderne behandling.

Det må derfor slås fast at legene som behandlet Pusjkin ikke hadde noen reell mulighet til å redde pasienten. Hans død i unge år var en stor personlig tragedie og et stort tap for russisk litteratur.

Epilog

Fire dager etter sin død ble Pusjkin i hemmelighet fraktet til familiegodset Mikhajlovskoe og gravlagt ved et kloster i nærheten. Dantès ble utvist fra Russland, men fikk ellers ingen straff etter duellen. Han bosatte seg sammen med sin kone Katerina på familieeiendommen i Alsace i Frankrike. Natalia Pusjkin giftet seg på nytt i 1844.

Jeg takker Vitali Petukhov ved institutt for russisk litteratur (Pusjkins hus) i St. Petersburg for hjelp til å finne aktuell litteratur.

LITTERATUR

1. Pusjkin AS. Jevgenij Onegin: roman i vers; omsett frå russisk og med ei innleiing av Olav Rytter. Oslo: Samlaget, 1992.
 2. Pusjkin AS. Boris Godunov; gjendiktning frå russisk ved Olav Rytter. Oslo: Samlaget, 1974.
 3. Feinstein E. Pushkin – a biography. New Jersey: The Ecco Press, 1998.
 4. Skrynnikov RG. Duelj Pusjkina. St. Petersburg: Russko-baltiskij informatsionnij tsentr BLITS, 1999.
 5. Petrovskij BV. Ranenije na duelj i smertj AC Pusjkina. Klinitjeskaja meditsina 1983; 61: 109 – 17.
 6. Adrianov AD. Ranenije i smertj AC Pusjkina. Iz istorij meditsina 1963; 5: 207 – 22.
 7. Dal IV. Bskritije tela Pusjkina. Moskovskaja meditsinskaja gazeta 1860; 49: 8.
 8. Nekrasov CM, Iesuitova RV, Petrova NL, Sedova GM. AS Pusjkin – Zjiznj i lira. St. Petersburg: Izdatelstvo ABRIS, 1999.
 9. Kunina VV. Poslednij god zjizni Pusjkina. Moskva: Izdateljsvto Pravda, 1990.
-

Publisert: 20. april 2000. Tidsskr Nor Legeforen.

© Tidsskrift for Den norske legeforening 2026. Lastet ned fra tidsskriftet.no 7. januar 2026.